

ԲԱՐՈՅԱՎԷՊ

Միրզայի տեսիլքը, նկարագիր մարդկային
կենաց :

Ի ուսնին հնգետասաներորդ օրը, զոր
ըստ սովորութեան նախահարցս միշտ
սուրբ կը պահէի, լուացուելէն ետքը
առաւօտեան աղօթքս կատարեցի, ու
վերջէն Պաղտատու բարձր լեռները ե-
լայ, որպէս զի օրուան մնացած մասն
ալ հոն անցընեմ խոկմամբ և աղօթ-
քով : Երբ լեռանց գագաթներուն վը-
րայ միայնակ ժուռ կու գայի, խորին
մտածմունք մը պաշարեց զիս մարդ-
կային կենաց ունայնութեանը վրայ,
ու խորհրդէ խորհուրդ թափաւելով
ես ինձի կ'ըսէի թէ իրացընէ մարդս
ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ստուեր մը,
իսկ կեանքն ալ՝ երազ մը : Մինչդեռ
այս մտածմանցս մէջ էի, աչուրներս
դարձուցի ժայռի մը կատարը, որ ինձ-
մէ շատ հեռու չէր, ու հոն մարդ մը
տեսայ հովուի կերպարանքով և ձեռքն
ալ պղտի նուագարան մը : Երբոր այս-
պէս իրեն կը նայէի, շրթանցը մօտե-
ցուց նուագարանն ու սկսաւ չալել :
Չայնն այնպէս քաղցր էր, և այնպիսի
անպատմելի ներդաշնակութիւն մը կար
եղանակներուն մէջ, այնպիսի գեղեցիկ
զանազանութիւն մը, որուն նմանը եր-
բէք չէի լսած . միտքս եկան այն եր-
կնային նուագները, որոնցմով կ'ընդու-
նուին արդարոց հոգիքը՝ երբ առաջին
անգամ արքայութիւն կը մտնեն, որ-
պէս զի իրենց վերջին հոգեվարքի ա-
տեն ունեցած տպաւորութիւնները կա-
մաց կամայ ջնջուին, և վարժին այն
փափկութեան դրախտին գրգանացը :
Սիրտս կը հալէր գաղտնի զմայլմամբ
մը :

Ետ անգամ լսեր էի թէ այն դի-
մացի ժայռը ապաւէն է ոգւոյ մը, և
որոնք ուր անոր մօտէն կ'անցնին, այն
երաժշտութենէն կը բռնուին . բայց
ոչ երբէք լսեր էի որ այն երաժիշտն
ինքրզինքը անոնց ցուցնէ : Երբ այս

յափշտակիչ եղանակներովս ոգիքս կը
գրգռուէին անոր հետ խօսակցելու հա-
ճոյից ճաշակն առնուլ, ու ապա՛ ինձի
նայէի իրեն, նշան տուաւ ինձի, ու
ձեռքով ցուցուց որ իր նստած տեղոյն
մօտենամ : Քովը գնացի՝ գերագոյն
բնութեան մը արժանաւոր յարգանքն
ընելով . և որովհետեւ սիրտս բոլորովին
այն սրտառուչ եղանակներէն յափշտա-
կուած էր, ոտքն ինկայ ու լալ սկսայ :
Իսկ այն ոգին խանդաղատեցաւ վրաս
գլխից աչքով ու սիրողաբար, որով
երեւակայութիւնս հանդարտեցաւ, ու
միանգամայն փարատեցաւ ինձմէ բոլո-
րովին այն վախը, զոր քովը մօտենալու
ատենս ունէի : Ղետնէն վեր առաւ
զիս, և ձեռքէս բռնած՝ « Միրզա, ը-
սաւ, քու առանձնախօսութիւններդ ի-
մացայ, ետեւս եկուր » :

Եյն ատեն առաւ զիս ու ժայռին
ամենէն բարձր գագաթը հանեց, և
ետքէն ըսաւ ինձի .

— « Ղեպ 'ի արեւելք դարձուր ա-
չուրներդ, ու զրուցէ ինձի թէ ինչ կը
տեսնես » :

— « Մէկ ընդարձակ ձոր մը կը տես-
նեմ, ըսի, և ահաւոր հեղեղ մը՝ որ յա-
նոր մէջէն թաւալլոր կը վազէ » :

— « Տեսած ձորդ, ըսաւ, թշուա-
ռութեան հովիտն է, և այն հեղեղն
ալ՝ զոր կը տեսնես՝ յաւիտենականու-
թեան ընդարձակ հեղեղին մէկ մասն
է » :

— « Ինչ է արդեօք պատճառը,
հարցուցի, որ այս տեսած հեղեղս մէկ
խիտ մառախուղի մը մէջէն ելելով կը
կորսուի նորէն թանձր մռայլի մը մէջ » :

— « Տեսածդ, ըսաւ, յաւիտենա-
կանութեան այն մասն է, որ յամա-
նակ կը կոչուի, զոր արեգակը կը չափէ,
և աշխարհիս հետ սկսելով ինչուան ա-
նոր վերջը պիտի տեսէ » :

« Հիմա դիտէ, ըսաւ ինձի, սա ծո-
վը, որ ամէն կողմէն խաւարով պատած
է, և ըսէ ինձի թէ հոն ինչ կը տես-
նես » :

— « Կամուրջ մը կը տեսնեմ, ըսի,
որ այն հեղեղին վրայէն ձգուած է » :

— “Այն կամուրջը, ըստ, մարդկային կեանքն է. ուշադրութեամբ դիտէ զայն” :

Այդպէս բարակ դիտելէն վերջը՝ տեսայ որ այն կամուրջը վաթսուէն կամարի վրայ կեցած էր. անոնցմէ զատ՝ շատ մը կիսակործան կամարներ ալ կային, որոնք առաջններուն հետ մէկտեղ հարկերի կը հասնէին : Վանի որ այն կամուրջին կամարները համընկելու վրայ էի, ըսաւ ինծի այն ոգին՝ թէ առաջ այս կամուրջը հազար կամարով էր, բայց ետքը սաստիկ հեղեղ մը եկաւ ու մէկ մասը տարաւ, և այսպէս կիսակործան թողուց զայն, ինչպէս որ հիմա կը տեսնես :

— “Այց ըսէ ինծի դարձեալ, կրկնեց նորէն, ինչ կը տեսնես այդ կամրջին վրայ” :

— “Ազգայնութիւն մարդկանց կը տեսնեմ, պատասխանեցի, որ անոր վրայէն կ’անցնին, և ծայրերուն վրայ ալ սև սև ամպեր կ’ստուած” :

Այդ ուշի ուշով կը նայէի, տեսայ որ անցորդներէն շատերը կամրջին վրայէն տակի հեղեղին մէջ կը գլորէին. և առէկ մը դիտելով՝ տեսայ որ կամրջին վրայ անթիւ ծածուկ դարաններ կային, և անցորդները հազիւ թէ ոտքերնին կամուրջ կը դնէին, մէկէն այն դարաններէն հեղեղին մէջ կ’իյնային ու շուտ մը աներևոյթ կ’ըլլային : Այս այս ծածուկ դարանները կամրջին գլուխն այնչափ շատ էին, որ այն խառնիճաղանճ բազմութիւնը հազիւ թէ ամպէն դուրս կ’ելէր ու ոտքը կամուրջ կը դնէր, անոնցմէ շատը մէկէն այն դարաններուն մէջ կ’իյնէին : Կամրջին մէջտեղուանքը՝ աւելի նուազ էին այս դարանները, բայց միւս ծայրին վրայ ալ դարձեալ բազմութիւն էին :

Իրաւ կային մարդիկ, թէպէտ սակաւութիւն, որ կործանած կամարներուն վրայէն կազալով կ’երթային, բայց որոնք ալ ճամբուն երկայնութենէն յոգնած դադրած, ետէէ ետէ հեղեղին մէջ կ’իյնային ու կը կորսուէին :

Այս զարմանալի շէնքը իր վրայի

այլ և այլ առարկաներովն երկար տեսն դիտեցի : Սիրտս խորին տխրութեամբ մը լեցուեցաւ, տեսնելով որ այսչափ մարդիկ ուրախ զուարթ ընթացքին առաջ տանելու տեսն յանկարծակի հեղեղին մէջ կը գլորին, և իրենք զիրենք ազատելու համար ձեռուրնին ինչ որ գայ նէ անոր կը պլլուին : Ոմանք աչուրնին դէպ ’ի երկինք վերացուցած խորին մտածութեանց մէջ էին, և երբ այսպէս խոկմանց մէջ ընկղմեր էին, սխալ քայլ մը առնելով կ’իյնային ու աներևոյթ կ’ըլլային. բազմութիւն մըն ալ ջրի պղպղակներու ետէէ կը դիմէին, որ օգուն մէջ կը փալթիւն, և անոնց աչքին առջև կը պարէին. բայց շատ անգամ երբ կը կարծէին թէ անոնց կը հասնին, ոտուրնին սահելով կը գլորէին ու հեղեղին մէջ կ’ընկղմէին : Այս խառնակութեան տեսարանին մէջ կը տեսնէի որ ոմանք ձեռուրնին սուր, ոմանք այլ ինչ՝ վեր վար կը վազէին կամրջին վրայ, և մէկուն ու մէկալին զարնուելով՝ զանոնք դարաններուն մէջ կը ձգէին, որոնք գուցէ չէին իյնէր անոնց մէջ՝ թէ և դրսուանց անոնց յայտնի նշան մըն ալ չտեսնէն, եթէ այսպէս ուժով չմղուէին նէ :

Տեսնելով ոգին որ այս տխուր տեսարանիս վրայ ուշի ուշով կը նայէի, ըսաւ ինծի .

— “Առական դիտեցիր զայն. հիմա աչուրներդ ուրիշ տեղ դարձուր, և թէ որ բան մը տեսնես, որ չես հասկընար, հարցուր ինծի” :

Վիշ մը ատեն դէպ ’ի վեր նայելէն ետքը, հարցուցի անոր .

— “Ինչ կը նշանակեն այն թուշուններուն մեծ մեծ թռիչքը, որ անդադար կըր կըր կը դառնան կամրջին վրայ, և ատեն ատեն անոր վրայ կ’իջնան ու կը կենան. անգղներ, յափշտակիչ թռչուններ, ագռաւներ, հողամաղներ կը տեսնեմ, և շատ մը փետրաւոր արարածներ, ու բազմութիւն թռչունոր տղայոց, որ խմբովին մէջտեղի կամարներուն վրայ կը դարն” :

— “Ետոնք ուրիշ բան չեն, ըսաւ ոգին, բայց եթէ նախանձ, ագահութիւն, նախապաշարմունք, յուսահատութիւն, սէր, և ուրիշ անոնց նման հոգեւոր ու կրքեր, որ մարդուս կեանքը կը տագնապեցընեն ”:

Հոս խոր հառաչանք մը արձակեցի. “Եւ ահա, ըսի, մարդս ուրեմն ի զուր ստեղծուեր է. ինչպէս աղիտից և թըշուառութեանց ձեռքն է մատնուեր. բոլոր կենացը մէջ կը չարչարուի, և մահը կու գայ ու զինքը կը կլլէ ”: Ոգին գթալով վրաս, հրամայեց որ թողումայս տխուր տեսարանը.

— “Եւ բաւական է, ըսաւ, մի գիտեր միայն մարդուս գոյութեան առաջին ասպարէզը, և անոր մուտքն ի յաւիտենականութիւն. այլ դարձուր աչուրներդ դէպ ի այն խիտ մառախուղին վրայ, ուր հեղեղը իրեն հետ մէկ տեղ կը տանի մարդկանց այն բազմութիւնը, որ իր մէջն ինկեր են ”:

Եւ այն ատեն դարձայ դէպ ի այն կողմն որ ինձի ցուցուց, և չեմ գիտեր թէ արդեօք ոգին աս միջոցիս աչուրներս գերբնական ուժով մը զօրացուց, չէ նէ արդեօք փարատեց մաս մը այն մառախուղէն՝ որ առաջ շատ թանձր ու անթափանցիկ էր, տեսայ որ այն ձորին ծայրը շատ հեռուն կը ձգուէր, ու ընդարձակ ուղիքներով մը մէջ կը բացուէր, ուր ադամանդէ մեծ ժայռ մը կար, որ ծովուն մէջ ասդին անդին կը քայլէր և երկու հաւասար մաս կը բաժնէր զայն: Սէկ մասը ամպ պատած էր, անոր համար հոն բան մը չկրցայ նշմարել. իսկ միւս մասը լայնատարած ուղիքներով մըն էր, ուր անթիւ կղզիներ կային՝ պտուղներով ու ծաղկերով զարդարուած, և մէջերնին հազարաւոր բազմամանուած փայլուն ծովակներ, որ դէպ ի ուղիքներով կը սահէին: Ետոնք մէջ լուսապայծառ հազուստներով մարդիկներ տեսայ, որ գլուխնին պսակ դրած՝ ծառերու տակ կը պտըտէին, աղբիւրներու քով կը նստէին, կամ ծաղկեայ բազմոցներու վրայ կը հանգչէին. կը լսէի նաև թռչնոց երգերը, խոխովաձայն

վտակներու, մարդու և նուագարանաց ձայներ ու խառն ներդաշնակութիւն մը: Եւ հեշտալի տեսարանիս վրայ կամաց կամաց սիրոս ուրախութեամբ լեցուեցաւ. կը փափագէի արծուոյ թև առնուլ, ու դէպ ի այն երջանիկ բնակարանը թռչիլ. բայց ոգին ըսաւ ինձի.

— “Հոն երթալու ուրիշ ճամբայ չկայ, բաց ի այն մահուան դռնէն, զորն որ միշտ բացուած տեսար կամրջին վրայ: Եւ փայլուն ու կանաչ կղզեակները զոր կը տեսնես՝ բոլոր ուղիքներէս կը պատեն, և աչքդ չբաւեր զանոնք համբելու, վասն զի ծովեզերքի աւազէն աւելի բազմութիւն են. տեսած կղզիներէդ անդին ուրիշ բիւրաւոր կը գտնուի, որոնց բազմութիւնը և ոչ երևակայութիւնդ կարող է ըմբռնելու: Ետոնք ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ արդարոց մահուանէ տու ունեցած բնակարաննին, որոնք ինչ տեսակ առաքինութեանց մէջ, և ինչ աստիճան առաքինացան նէ, անոնց համեմատ այ կղզիներէն մէկուն մէջ կը թագաւորեն ուր իրենց ախորժակին և կատարելութեանցը համեմատ տեսակ տեսակ հաճոյքներ կը գտնեն. իւրաքանչիւր կղզի մէկմէկ արքայութիւն են, անոնց մէջ բնակողաց պատշաճեալ: Ուրեմն, ոյ Սիրգա, այս բնակարանները ձեռք բերելու համար արժանի չեն նեղութիւն և աշխատանք: Եթէ այս կեանք թշուառ սեպելու է, որ ամէն յարմար միջոցներ կ'ընծայէ այսպիսի վարձք մընդունելու: Եթէ պէտք է վախճաւ մահուանէ, որ զքեզ այսպիսի երջանի վիճակի մը պիտի հասցընէ: Գիտցիր որ մարդս զուր տեղ չէ ստեղծուած, և այսպիսի յաւիտենականութիւն մը ունի պահուած իրեն համար ”:

Եւ պատմելի ուրախութեամբ կը նայէ այն երջանիկ կղզիներուն վրայ: Եւ երջանիկ. “Եւ ահա չեմ զքեզ, հասկըցու ինձի, թէ ինչ գաղտնիք կը ծածկուի այն խաւար ամպին տակը, որ ծովու վրայ կը պատէ ադամանդէ ժայռին անդին կողմը ”: Ոգին պատասխան աչտալով, երկրորդ անգամ դարձայ նոյ

բանն հարցընելու, բայց զինքը քովս
չգտայ: Ըն առեն աչուրներս դարձու-
ցի այն տեսարանին, զոր առաջ երկայն
ատեն դիտեր էի. բայց փոխանակ այն
յորձանապտոյտ հեղեղին, այն կամա-
րաւոր կամիջին, և այն երջանիկ կղզի-

ներուն, ուրիշ բան չտեսայ՝ բայց եթէ
Պաղտատու խոր ու երկայնաձիգ ձորը,
որուն կողերուն վրայ շատ մը կովեր,
ոչխարներ և ուղտեր կ'արածէին:

ԷՏԻՍԸՆ ԱՆԳՂԻԱՅԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Կիև Նաւախարին:

“ Զինչ այդ դրդին յանագանիս ի լըճիս .

Ղըստրիկ սիրուն, տես զինչ է այդ ,: —

“ Բաղք են դրացւոյն անկեալ ի լոյզ ընդ տլիս .

Նընջեա մայրիկ, նընջեա հանդարտ : —

“ Օ՛հնչ այդ շըշուկ ի ջուրս յախուռն եւ ուժգին .

Ը՛հ, զանգիտեմ ես, ով դըստրիկ ,: —

“ Սըշակ վարէ զհաւատարիմ իւր ըզճին .

Նընջեա, ով մայր, նընջեա քաղցրիկ ,: —

“ Սըրըրկածուփ հընչէ ահեղ շառաչին .

Ի՛նչ, դըստրիկ, լուր ըզվայս եւ կոծ ,: —

“ Երգ ձըկնորսի է եւ թիակացըն ճողփին .

Նընջեա, մայրիկ, զերծ ի հողոց ,: —

“ Ո՛հ աղէտք, ո՛հ վըտանգք, բաց բաց ինձ ըզդուրս

Օ՛ի բեկանի սիրտ ի ծոցիս ,: —

Եւ սըրտահար թաղծեալ թըռեաւ եւ ի դուրս

Ղիչ բարձեալ մայրն ցաւալիս :

Եւ առ խաղի շամբուտ ափանցն հանդարտիկ

Ղի անկենդան տարածեալ կայր

Ի սեաւ խիճին՝ գունաթափեալ եւ ցըրտիկ .

“ Ո՛հ Տէր գըթած, դա իմ է այր . . .

Ըյժմ, իմ դըստրիկ, նընջել կամիմ այժմիկ արդ ,

Նընջել այդ զգիշերն ի բուն ,

Կամիմ նընջել քաղցր եւ յերկար եւ հանդարտ .

Օ՛, անարթնականըն նընջել քուն ,: ”